

Драгољуб Петровић (Нови Сад)

ПОВОДОМ ДВАЈУ ГЕОГРАФСКИХ ТЕРМИНА

О проблематици српскохрватске географске терминологије и о њеном репертоару, колико ми је засад познато, постоје три значајна прегледа. Први је с почетка нашега века, а потиче из пера П. А. Ровинског.¹ Штета је, међутим, што је, стицајем различитих околности, тај преглед остао незапажен и што га каснији испитивачи нису темељитије претресли и систематизовали грађу која се у њему налази. То се, пре свега, односи на Ј. Шица и В. Михајловића, од којих првome припада слава утемељивача лингвистичког проучавања српскохрватске географске терминологије,² а овоме другом — заслуга за комплетирање грађе коју је Шиц прикупио и систематизовао.³ Анализа и оцена материјала који доноси Ровински остаје, тако, као један од будућих истраживачких задатака, а ја ћу се овога пута само укратко осврнути на два термина који су у Михајловићевом прегледу остали „с неким упитницима“.

1. *Хамбулина*, Мих. 176: По Ердѣљановићу, „*йрвала, амбис*, у Старој Црној Гори (. . .). Не постоје ни апелативне, ни топономијске паралеле“. Уп. Речник САН I: *џмбулина*, провалија, јама, понор', *џмбо*, 'унутрашњи простор, шупљина' (Ова бистијерна има велики *амбо*, *Амбо* те пећине улива страх посетиоцу). У Врачана, међутим, *џмбул'ина*, провалија, амбис', али и 'разваљена и откривена кућа'; *џмбџ*, ген. *џмбола* / *џмба*, хидроним, 'део корита старе Браке у подножју Мараноја, већа

¹ П. А. Ровинский, *Черногорія въ ея йрошломъ и настѳоящемъ*, Сборникъ Отдѣленія русскаго языка и словѣсности Императорской академіи наукъ, Санктпетербургъ, 1905, Томъ LXXX, N- 2 (одѣлак *Гѳѳѳграфическая йтерминологія и собстѳвенныя имена оидѣльныхъ мѣстѳносѳтей*, 587—635).

² Joseph Schütz, *Die geographische Terminologie des Serbokroatischen*, Deutsche Akademie der Wissenschaft zu Berlin, 1957.

³ Велимир Михајловић, *Прилоѳ речнику срѳскохрватскихъ геѳграфскихъ йтермина*, Прилози проучавању језика (Издаје Катедра за јужнословенске језике Филозофског факултета у Новом Саду), Нови Сад, књ. 6 (1970), 153—181.

водена стајаћа површина, потпуно бистра, хладна као лед'.⁴ Етимолошки је у вези с овим и *Њбао*, *Њбла*,⁵ при чему се иста основа налази и у „тал. називу *Омбла* за дубровачку *Ријеку*, која је понорница. . .“ Младенов у томе налази „гр. *ἔμβολον*, *Wasserleitung*, *Abzugsgraben*’ и упор. ие. коријен **a(m)b(h)-*: *ар-* ‚вода’ (Скок, *Етим. рј.* III, 533—4). Уп. овде и арб. *atul* ‚широка и дубока јама одакле избија вода’.⁶ Са даљим семантичким померањем, корен *ар-* срећемо и у речима *аџа* ‚пара, испарење, дах, задах, јара’, *аџа* ‚вејавица, мећава, лапавица’, *аџа* ‚задах’ (у Пјешивцима), *јаџа*,⁷ *аџа* ‚водена жаба’, *аџа*(*и*), *аџа*(*и*) ‚прогутати, прождерати’ (у Враки).

Ако прихватимо да је *амб-* из грчкога *ἀναβολή ἀμβολή*, узлаз, пут’, у латинском *ambulo*,⁸ постаће нам јасно и значење свих форми о којима смо говорили. Врачки *Амб* је, у ствари, *око*, водена површина чији се извори налазе под водом, а овде се, будући да је вода увек изузетно хладна, може претпоставити да она овамо дотиче подземним путевима са високих планина из залеђа, а да се водена маса тамо формира отапањем снега. Подсетимо ли, даље, и на то да *Омбла* настаје из подземног тока Требишњице, показује се да оба наша хидронима имају исту географску ‚судбину’ и да су, простом семантичком диференцијацијом, отуда настале и друге речи које смо горе поменули: пред непознатим воденим токовима човек увек осећа изузетан страх; отуда је и унутрашњост бистијерне — *амбулина*, отуда је и некаква натприродна сила — (*ј*)*амја*, отуда настају и друга значењска померања која смо поменули.

Можда је са овим у некој далекој вези и *јама*?

2. *Нерим/нерин*, Мих. 165. На ову реч Михајловић се осврнуо опширније, али због оскудних података на које је о њој наишао у литератури његова су разматрања остала непотпуна. Три су питања на која аутор нема поуздан одговор: 1) какав је то земљишни облик; 2)**nerun* он доводи у везу са глаголом *ринути*, али се 3) у то не уклапа *нерим*, „па га зато сматра (. . .) необјашњивим“. Михајловић, међутим, превиди облик *нџин* и друге облике са кореном *нор-* којима се ипак много ствари у вези с овим лакше објашњава. Тако је у Никшићком пољу *Нџин*, ген. *Нџина* ‚понор Зете’, у Ровцима *Нџин*, *Нџини* ‚извори Мртвице у Мртвом Дубоком’, *Изнор* ‚извор’ (у Горњим Ровцима).⁹

⁴ Из лексичке збирке Благоја В. Марковића, учитеља, родом из Враке, сада наставног у Бару.

⁵ Не: *Њбла*, како је то забележио Вук, а за њим касније и други лексикографи.

⁶ Андрија Јовићевић, *Црногорско Приморје и Крајина*, Српски етнографски зборник, књ. XXIII, *Насеља и порекло становништва*, књ. 11 (1922), стр. 96. Тамо и топоним *Амула* ‚село’ стр. 49 и на карти.

⁷ У Ровцима — у нејасној вези: *анђава* и *јаџа* (уп. *Речник уз песничку збирку Матије Бећковића Рече ми један човек*, Београд 1970); у Пиперима: некаква мрачна сила од које се човек не може отргнути: Пџбеже низ Мртве када га *јаџа* понесе (по мом материјалу.)

⁸ Ур. Mirko Divković, *Latinsko-hrvatski rječnik za škole*, Zagreb 1900, 78.

⁹ Из топонимијске збирке Мата Пижурнице, асистента Института за лингвистику у Новом Саду.

У вези с овим је и *норийци/ронийци, норац/ронац, њонорница* и сл. (уп. РЈА VIII, 228—230), према стсл. *вѣнрѣти, вѣнрѣж*, рус. *нора́* (уп. Фасмер, ЭСРЯ, III, 82—83; Даль, ТС, II, 554); на простору српскохрватског језика, колико сам успео да утврдим, *нора* је познато у Вањанима и Пјешивцима: „прстен у камену кроз који се може провући конопац и привезати живинче”.¹⁰ По томе се корен *нор-* значењем везује са *нер-*, мада су они, по Маретићу, „различна постања”. Ако је такво Маретићево схватање, међутим, и тачно, за данашње разумевање њиховога семантичког спектра то је од другог степена значаја, будући да се у оба случаја налази значење „*inipari, immergere*”, руски *нырайѣ*, буг. *норвам*. Корен *нор-* сачуван је, при том, и у апелативној функцији и у топонимији, док је *нер-* много ређе, барем као географски термин, али се зато чешће среће с умереном семантиком: а) краткотрајне али силовите планинске бујице, када се, непосредно после провале облака, одједном отворе сви извори и „покрене и небо и земља” (у Пиперима: Рјнѣше онѣ бѣжѣ *нерѣми*; у Ровцима: пукли Божји *нерими*);¹¹ б) у Врачана: *нерим, -ка, -че* „прождрљивац”, *нѣрѣман, нерѣмљѣк (-лук)* „прождрљив(ост)”.¹²

Што се тиче настанка форманта *-ин* у овим речима, може се помишљати на контаминацију основа *нер/нор* и *рин-* (*ринуѣи, риѣи*, уп. укр. *рѣнуѣи* „*сильно шечь*”), при чему се однос финалних *-н -м* објашњава простом даљинском дисимилацијом.¹³

¹⁰ Уп.: кад се пчле закућане по *норама* миротинским (Новак Килибарда, *Чевра*, Споне, Никшић, II/1972, св. 8 (мај), стр. 5); акценат и значење ове речи доносим по накнадном усменом саопштењу аутора: у Вањанима та реч може имати и шире значење — „удубљење у непомичном камену, рупа у којој се може сакрити какав ситан створ”; у Пјешивцима, међутим, постоји само значење које сам поменуо, при чему се изнад јасала у стајама посебно бира и узиђује камење које има *нору*.

¹¹ Матија Бећковић, *Рече ми један човек*, Београд 1970, стр. 8:

... а оно се наоблачи, Бог нареди уљев кишари,
меће свећица, *пукли Божји нерими*,
суво ни пот пазуо, све ћићера вода ...

У Пиперима се, међутим, висок водостај Мораче, кад вода „упрѣ з-брда у-брдо”, такође назива *нерим* (Мичи се од-водѣ, дијете, да те *нерим* не дофѣти!); У Кучима: *нерѣмѣцу* „човек огромне главе а танке памети”, „коме памет нити смета нити користи”.

¹² Из лексичке збирке Благоја В. Марковића.

¹³ У вези с овим мора се поменути и Скоково мишљење по коме „постоји могућност да су Хрвати у 7. вијеку донијели са собом *nerety*, ген. *neretъve* и унакрстили је са романским *Narentum*“. Као последица таквога укрштања може се појавити и *-in -ona* (*Narona: Norin*). Мислим, међутим, да је за решавање тога односа неопходно трагати и за другим потврдама и топонимијским и апелативним.

